

Pieniądz i jego funkcja w gospodarce. Czynności bankowe. System płatniczy

I. Pieniądz

pojęcie pieniądza: powszechnie akceptowany symbol, mający umowną moc zwalniania z zobowiązań – środek wymiany.

Funkcje pieniądza:

- środek wymiany – pośrednictwo w wymianie dóbr i usług
- problem gospodarki barterowej – konieczność podwójnej zbieżności zapotrzebowania, znalezienia kogoś, z kim można z obopólną korzyścią wymienić dobro lub usługę → koszty transakcyjne
- powszechny miernik wartości, jednostka rozrachunkowa
- środek tezauryzacji

Prawo Greshama (Greshama-Kopernika-Oresme'a): gorszy pieniądz wypiera lepszy – konieczność standaryzacji pieniądza w obiegu

Teorie pieniądza:

Państwowa teoria pieniądza (*State theory of money*) – określony symbol staje się pieniądzem z woli państwa, które wprowadza przepisy prawa nadające mu status prawnego środka płatniczego.

Umowna (społeczna) teoria pieniądza (*societary theory of money*) - określony symbol staje się pieniądzem z powszechnej woli uczestników obrotu, którzy uznają jego wartość i zgadzają się przyjmować go w wykonaniu zobowiązań

historia:

- gospodarka barterowa – wymiana ma charakter bezpośredni
- towary pełniące funkcję pieniądza – towary typowe, przeliczalne, dające się łatwo przechowywać
- pieniądz kruszcowy
- pieniądz symboliczny (papierowy) – początkowo oparty na parytecie złota (*gold standard* i *gold exchange standard*, aż do systemu walutowego z Bretton Woods)

Etap obecny: pieniądz fiducjarny (*fiat currency*) bez pokrycia w kruszcu. Większość pieniądza w obiegu to pieniądz bezgotówkowy.

II. Gotówka i pieniądz bezgotówkowy

Rodzaje pieniądza:

- pieniądz symboliczny (gotówkowy, zdawkowy)
- pieniądz bezgotówkowy (zapis na rachunku, roszczenie do instytucji kredytowej), karty płatnicze i kredytowe
- pieniądz elektroniczny (roszczenie do emitenta) – elektroniczne portmonetki, telefony komórkowe, karty magnetyczne/zbliżeniowe (też np. połączone z legitymacją zakładową czy studencką)

III. Banki i czynności bankowe

a) podstawowe cechy systemu bankowego

Początki systemu bankowego – płn. Włochy, późne średniowiecze. Banknot jako dłużny papier wartościowy inkorporujący roszczenie do banku o wypłatę określonej kwoty w pieniądzu kruszcowym (podobnie do weksła).

Dalszy rozwój bankowości. Depozyty i kredyty. Marża odsetkowa.

System rezerwy częściowej (*fractional reserve banking*) – system, w którym bank nie utrzymuje płynnych rezerw na pokrycie 100% utrzymywanych przez siebie depozytów, bo – dopóki zachowuje wypłacalność – nie zdarza się sytuacja, w której wszyscy deponenci żądają zwrotu depozytów. Przyjęte przez bank depozyty można zatem wykorzystać do sfinansowania udzielanych kredytów.

Panika bankowa (*bank run*) – sytuacja, w której dochodzi do nagłego żądania zwrotu depozytów przez wszystkich albo większość deponentów z powodu informacji (prawdziwych albo fałszywych) o trudnościach banku z zachowaniem wypłacalności. W systemie rezerwy częściowej ma skutki samospełniającej się przepowiedni, gdyż żaden bank nie jest w stanie zwrócić w krótkim terminie wszystkich depozytów.

Sposoby zapobiegania panice bankowej – systemy gwarancji depozytów (→ BFG), bankowe procedury naprawcze, procedury tzw. uporządkowanej likwidacji banków (*banking resolution*).

b) czynności bankowe (wg Prawa bankowego)

Art. 5. 1. Czynnościami bankowymi są:

- 1) przyjmowanie wkładów pieniężnych płatnych na żądanie lub z nadejściem oznaczonego terminu oraz prowadzenie rachunków tych wkładów;
 - 2) prowadzenie innych rachunków bankowych;
 - 3) udzielanie kredytów;
 - 4) udzielanie i potwierdzanie gwarancji bankowych oraz otwieranie i potwierdzanie akredytyw;
 - 5) emitowanie bankowych papierów wartościowych;
 - 6) przeprowadzanie bankowych rozliczeń pieniężnych;
 - 6a) (uchylony);
 - 7) wykonywanie innych czynności przewidzianych wyłącznie dla banku w odrębnych ustawach.
2. Czynnościami bankowymi są również następujące czynności, o ile są one wykonywane przez banki:
- 1) udzielanie pożyczek pieniężnych;
 - 2) operacje czekowe i wekslowe oraz operacje, których przedmiotem są warrandy;
 - 3) świadczenie usług płatniczych oraz wydawanie pieniądza elektronicznego;
 - 4) terminowe operacje finansowe;
 - 5) nabywanie i zbywanie wierzytelności pieniężnych;
 - 6) przechowywanie przedmiotów i papierów wartościowych oraz udostępnianie skrytek sejfowych;
 - 7) prowadzenie skupu i sprzedaży wartości dewizowych;
 - 8) udzielanie i potwierdzanie poręczeń;
 - 9) wykonywanie czynności zleconych, związanych z emisją papierów wartościowych;
 - 10) pośrednictwo w dokonywaniu przekazów pieniężnych oraz rozliczeń w obrocie dewizowym;
 - 11) pośrednictwo w zawieraniu umów lokaty strukturyzowanej;
 - 12) doradztwo w odniesieniu do lokat strukturyzowanych.
3. (uchylony).
4. Działalność gospodarcza, której przedmiotem są czynności, o których mowa w ust. 1, może być wykonywana wyłącznie przez banki, z zastrzeżeniem ust. 5.
5. Jednostki organizacyjne inne niż banki mogą wykonywać czynności, o których mowa w ust. 1, jeżeli przepisy odrębnych ustaw uprawnniają je do tego.

c) bankowe rozliczenia pieniężne

- cesja (przelew wierzytelności) i przekaz jako instytucje prawne będące podstawą bankowych rozliczeń pieniężnych

Rozliczenia gotówkowe:

- wpłata gotówki na rachunek wierzyciela

- czek gotówkowy

Art. 63b. 1. Czek gotówkowy stanowi dyspozycję wystawcy czeku udzieloną trasatowi [*bankowi - MP*] obciążenia jego rachunku kwotą, na którą czek został wystawiony, oraz wypłaty tej kwoty okazicielowi czeku lub osobie wskazanej na czeku.

inkaso czeku:

2. Czek gotówkowy może być przedstawiony do zapłaty bezpośrednio u trasata albo w innym banku. (...).

Rozliczenia bezgotówkowe

- czek rozrachunkowy

Art. 63e. 1. Czek rozrachunkowy stanowi dyspozycję wystawcy czeku udzieloną trasatowi do obciążenia jego rachunku kwotą, na którą czek został wystawiony, oraz uznania tą kwotą rachunku posiadacza czeku

- polecenie przelewu

Art. 63c. Polecenie przelewu stanowi udzieloną bankowi dyspozycję dłużnika obciążenia jego rachunku określoną kwotą i uznania tą kwotą rachunku wierzyciela. (...)

Przykłady dodatkowych ułatwień w bankowości internetowej stosowanych w Polsce:

- Express Elixir: możliwość dokonywania przelewów między rachunkami w różnych bankach w ciągu kilkunastu sekund za pośrednictwem rachunku powierniczego KIR S.A. w NBP.
- przelewy natychmiastowe za pośrednictwem zewnętrznych usługodawców (np. PayU, dotpay)
- BLIK – płatności mobilne z wykorzystaniem kodów jednorazowych, zob. <https://blik.com/>

- karta płatnicza i pieniądz elektroniczny

art. 2 ustawy z 19.8.2011 o usługach płatniczych:

15a) karta płatnicza - karta uprawniająca do wypłaty gotówki lub umożliwiająca złożenie zlecenia płatniczego za pośrednictwem akceptanta lub agenta rozliczeniowego, akceptowana przez akceptanta w celu otrzymania przez niego należnych mu środków

[**karta debetowa** - karta płatnicza umożliwiająca wykonywanie transakcji płatniczych, z wyjątkiem transakcji w ciężar środków pieniężnych udostępnionych użytkownikowi z tytułu kredytu;

karta kredytowa - karta płatnicza umożliwiająca wykonywanie transakcji płatniczych w ciężar środków pieniężnych udostępnionych użytkownikowi z tytułu kredytu]

21a) pieniądz elektroniczny - wartość pieniężną przechowywaną elektronicznie, w tym magnetycznie, wydawaną, z obowiązkiem jej wykupu, w celu dokonywania transakcji płatniczych, akceptowaną przez podmioty inne niż wyłącznie wydawca pieniądza elektronicznego

- polecenie zapłaty (*direct debit*)

Art. 3 ust. 2 ustawy z 19.8.2011 o usługach płatniczych

2. Polecenie zapłaty oznacza usługę płatniczą polegającą na obciążeniu określoną kwotą rachunku płatniczego płatnika na skutek transakcji płatniczej zainicjowanej przez odbiorcę, dokonywanej na podstawie zgody, której płatnik udzielił odbiorcy, dostawcy odbiorcy lub dostawcy płatnika.

Warunki stosowania polecenia zapłaty:

- 1) posiadanie przez wierzyciela (odbiorcę) i dłużnika (płatnika) rachunków w bankach, które zawarły porozumienie międzybankowe w sprawie stosowania polecenia zapłaty;
- 2) udzielenie przez dłużnika wierzycielowi zgody na obciążanie rachunku dłużnika w drodze polecenia zapłaty w umownych terminach zapłaty z tytułu określonych zobowiązań;
- 3) zawarcia pomiędzy wierzycielem a bankiem prowadzącym jego rachunek umowy w sprawie stosowania polecenia zapłaty przez wierzyciela.

Dłużnikowi przysługuje prawo do cofnięcia w każdym czasie zgody na obciążanie rachunku.

Dłużnik może odwołać pojedyncze polecenie zapłaty, w banku prowadzącym jego rachunek, w terminie:

- 1) 8 tygodni (56 dni kalendarzowych) od dnia dokonania obciążenia rachunku bankowego - w przypadku gdy dłużnikiem jest osoba fizyczna niewykonywająca działalności gospodarczej;
- 2) 5 dni roboczych od dnia dokonania obciążenia rachunku bankowego - w przypadku pozostałych dłużników.

Odwołanie polecenia zapłaty przez dłużnika zobowiązuje bank dłużnika do niezwłocznego (do następnego dnia roboczego) uznania rachunku bankowego dłużnika kwotą odwołanego polecenia zapłaty.

SEPA – jednolity obszar płatności w euro (Single Euro Payment Area): standard dokonywania płatności w euro polegający na równym traktowaniu płatności krajowych i transgranicznych.

Członkowie: państwa członkowskie UE, EOG, Wielka Brytania, Szwajcaria, Andora, Monaco, San Marino i Watykan.

Rozliczenia międzybankowe (*clearing*) i rozrachunek międzybankowy (*settlement*)

Rozliczenia – ustalenie wzajemnych roszczeń stron, z dokonaniem kompensaty wielostronnej.
Rozrachunek – wykonanie zobowiązań przez dokonanie odpowiednich uznań i obciążeń na rachunkach.

sposób pierwotny – rachunek u banku-korespondenta

sposób obecny: systemy płatności – systemy rozliczeniowe (*clearing systems*), systemy rozrachunkowe RTGS (*Real-Time Gross Settlement*, rozrachunek brutto w czasie rzeczywistym)

Polska: systemy rozliczeniowe prowadzone przez KIR S.A. (ELIXIR, EuroELIXIR; zob. www.kir.pl),
systemy rozrachunkowe typu RTGS prowadzone przez NBP (SORBNET2, TARGET-NBP)

UE: systemy rozliczeniowe prowadzone przez EBA Clearing (EURO1, STEP1, STEP2), system rozrachunkowy EBC (TARGET)

SWIFT – jednolity światowy standard umożliwiający przesyłanie komunikatów o transakcjach płatniczych

Zabezpieczenie posiadaczy rachunków bankowych - system gwarantowania depozytów prowadzony przez Bankowy Fundusz Gwarancyjny

zob. <http://www.bfg.pl/> ; <https://www.bfg.pl/gwarantowanie-depozytow/>

podstawa prawna: ustawa z 10.6.2016 r. o Bankowym Funduszu Gwarancyjnym, systemie gwarantowania depozytów oraz przymusowej restrukturyzacji; implementująca dyrektywę Parlamentu Europejskiego i Rady 2014/49/UE z dnia 16 kwietnia 2014 r. w sprawie systemów gwarancji depozytów (wersja przekształcona).

Dochody Funduszu – pochodzą zasadniczo od banków i SKOK-ów objętych systemem gwarantowania wkładów. W razie konieczności wypłat wyczerpujących środki BFG uczestnicy systemu obowiązani są do dodatkowych dopłat pokrywających koszty tych wypłat.

Art. 270. [Źródła finansowania Funduszu]

1. Źródłami finansowania Funduszu są:

- 1) **składki**, o których mowa w art. 286 ust. 1, wnoszone przez podmioty objęte systemem gwarantowania oraz składki, o których mowa w art. 295 ust. 1 i 3, wnoszone przez podmioty krajowe i oddziały banków zagranicznych;
 - 2) **składki nadzwyczajne**, o których mowa w art. 291 ust. 1, art. 292 ust. 1, art. 299 ust. 1 i art. 300 ust. 1;
 - 3) wpływy z aktywów finansowych Funduszu, w tym z pożyczek i gwarancji udzielanych przez Fundusz;
 - 4) środki uzyskane w ramach bezzwrotnej pomocy zagranicznej;
 - 5) środki z dotacji, udzielonych na wniosek Funduszu, z budżetu państwa na zasadach określonych w przepisach ustawy z dnia 27 sierpnia 2009 r. o finansach publicznych (Dz. U. z 2013 r. poz. 885, z późn. zm.);
 - 6) środki z kredytu krótkoterminowego udzielonego przez Narodowy Bank Polski zgodnie z art. 306;
 - 7) środki z pożyczek udzielonych z budżetu państwa;
 - 8) środki uzyskane z zaciągniętych pożyczek, kredytów i emisji obligacji;
 - 9) środki uzyskane z pożyczek udzielonych przez oficjalnie uznane systemy gwarantowania depozytów i podmioty zarządzające funduszami przymusowej restrukturyzacji z państw członkowskich innych niż Rzeczpospolita Polska na podstawie zawartych umów;
 - 10) środki, o których mowa w art. 236-238;
 - 11) środki uzyskane w wyniku zaspokojenia roszczeń Funduszu z tytułu wypłaty środków gwarantowanych i wsparcia udzielanego podmiotowi przejmującemu, o którym mowa w art. 112 ust. 1 pkt 1 oraz ust. 3;
 - 12) inne wpływy uzyskane przez Fundusz.
2. Fundusz może emitować obligacje.

Art. 272. [Fundusz gwarancyjny]

1. **Fundusz gwarancyjny banków** jest tworzony w celu pokrycia zobowiązań z tytułu środków gwarantowanych w bankach i oddziałach banków zagranicznych oraz w celu pokrycia ewentualnych strat Funduszu. (...)

2. **Fundusz gwarancyjny kas** jest tworzony w celu pokrycia zobowiązań z tytułu środków gwarantowanych w kasach. (...)

(...)

Art. 273. [Fundusz przymusowej restrukturyzacji]

1. Fundusz przymusowej restrukturyzacji banków jest tworzony w celu zapewnienia środków na finansowanie zadań Funduszu w zakresie przymusowej restrukturyzacji banków, firm inwestycyjnych i oddziałów banków zagranicznych.

2. Fundusz przymusowej restrukturyzacji kas jest tworzony w celu zapewnienia środków na finansowanie zadań Funduszu w zakresie przymusowej restrukturyzacji kas.

Art. 286. [Składki na obowiązkowy system gwarantowania depozytów]

1. Obowiązkowy system gwarantowania depozytów **finansowany jest przez podmioty objęte systemem gwarantowania**, ze składek wnoszonych w okresach kwartalnych, z zastrzeżeniem art. 294 ust. 1.

2. Składki na obowiązkowy system gwarantowania depozytów wnoszone przez banki i oddziały banków zagranicznych zasilają fundusz gwarancyjny banków.

3. Składki na obowiązkowy system gwarantowania depozytów wnoszone przez kasy zasilają fundusz gwarancyjny kas.

Art. 291. [Składki nadzwyczajne w przypadku banków]

1. W przypadku gdy środki systemu gwarantowania depozytów w bankach są niewystarczające do dokonania wypłaty środków gwarantowanych, Rada Funduszu, na wniosek Zarządu Funduszu, może, w drodze uchwały, zobowiązać banki i oddziały banków zagranicznych objęte obowiązkowym systemem gwarantowania depozytów do wniesienia na fundusz gwarancyjny banków **składek nadzwyczajnych** nieprzekraczających łącznie w danym roku kalendarzowym 0,5% kwoty środków gwarantowanych w nich zgromadzonych na koniec czwartego kwartału roku poprzedzającego rok, w którym powstają zobowiązania z tytułu składek nadzwyczajnych.

2. W przypadku gdy środki uzyskane ze składek nadzwyczajnych, o których mowa w ust. 1, okazały się niewystarczające do dokonania wypłaty środków gwarantowanych, Rada Funduszu, na wniosek Zarządu Funduszu, za zgodą Komisji Nadzoru Finansowego, może, w drodze uchwały, zobowiązać banki i oddziały banków zagranicznych do wniesienia składki nadzwyczajnej na fundusz gwarancyjny banków w kwocie wyższej niż określona w ust. 1.

System gwarantowania depozytów:

Art. 17. [Środki objęte ochroną gwarancyjną]

1. W przypadku banku lub oddziału banku zagranicznego objętych obowiązkowym systemem gwarantowania depozytów środkami objętymi ochroną gwarancyjną są:

1) **środki pieniężne zgromadzone przez deponenta na rachunkach bankowych**, w przypadku których deponent jest stroną umowy rachunku bankowego, niezależnie od wadliwości prawnej tej umowy, a także jej nieważności, oraz w przypadkach, o których mowa w art. 26 ust. 2 i 3;

2) inne należności deponenta wynikające z czynności bankowych, o których mowa w art. 5 ust. 1 pkt 1, 2 i 6 ustawy - Prawo bankowe;

...

[art. 18 – analogiczny przepis dotyczący środków na rachunkach w SKOK-ach]

Art. 24. [Dzień objęcia środków ochroną gwarancyjną oraz ich wysokość]

1. Środki, o których mowa w art. 17 i art. 18, są objęte ochroną gwarancyjną w danym podmiocie objętym systemem gwarantowania od dnia ich wniesienia na rachunek w tym podmiocie, nie później jednak niż w dniu poprzedzającym dzień spełnienia warunku gwarancji, a w przypadku należności wynikających z czynności bankowych lub z przeprowadzania przez kasę rozliczeń finansowych, o ile czynność ta lub rozliczenie zostały dokonane przed dniem spełnienia warunku gwarancji, **do wysokości równowartości w złotych 100 000 euro** - w całości.

[dwukrotność limitu środków objętych ochroną stosuje się m.in. do środków pochodzących z odpłatnego zbycia nieruchomości, nabycia spadku, otrzymanej odprawy, w terminie 3 miesięcy od ich wpływu na rachunek]

Art. 26. [Rachunki wspólne; rachunki powiernicze]

1. W przypadku prowadzenia przez podmiot objęty systemem gwarantowania jednego rachunku dla kilku osób (rachunek wspólny), deponentem jest każda z tych osób - w granicach określonych w umowie rachunku, a w przypadku braku postanowień umownych lub przepisów w tym zakresie - w częściach równych.

2. W przypadku prowadzenia przez podmiot objęty systemem gwarantowania rachunku powierniczego, deponentem jest każdy z powierzających w granicach wynikających z ich udziału w kwocie zgromadzonej na rachunku, a w granicach pozostałej kwoty deponentem jest powiernik.

Art. 2. Użyte w ustawie określenia oznaczają: (...)

57) **spełnienie warunku gwarancji:**

a) w przypadku banku:

– wydanie przez Komisję Nadzoru Finansowego decyzji o **zawieszeniu działalności banku**, o której mowa w art. 158 ust. 1 lub 2 ustawy - Prawo bankowe, i ustanowienie zarządu komisarycznego, o ile nie został on ustanowiony wcześniej, oraz wystąpienie do właściwego sądu z **wnioskiem o ogłoszenie upadłości** albo

– wystąpienie przez Fundusz do właściwego sądu z wnioskiem o ogłoszenie upadłości, o którym mowa w art. 230 ust. 2 pkt 1,

Art. 35. [Podmioty stosunku ochrony gwarancyjnej; przedmiot ochrony]

1. Podmiotami stosunku ochrony gwarancyjnej są:

1) Fundusz;

2) deponent.

2. Przedmiotem ochrony gwarancyjnej jest wierzytelność deponenta w wysokości odpowiadającej środkom gwarantowanym, w związku z którą z dniem spełnienia warunku gwarancji nabywa on w stosunku do Funduszu uprawnienie do świadczenia pieniężnego.

3. Świadczenie pieniężne, o którym mowa w ust. 2, jest płatne w złotych, **w terminie 7 dni roboczych od dnia spełnienia warunku gwarancji.**

Art. 27. [Uprawnienie do dochodzenia roszczeń ponad kwotę gwarantowaną]

Deponent jest uprawniony do dochodzenia od podmiotu objętego systemem gwarantowania roszczeń ponad kwotę określoną w art. 24 ust. 1 lub 3.

Równoległym zadaniem Bankowego Funduszu Gwarancyjnego jest tzw. przymusowa restrukturyzacja banków i SKOK-ów w razie zagrożeniach ich wypłacalności albo niewypłacalności – realizacja założeń tzw. *bank resolution*. Zob. bliżej <https://www.bfg.pl/przymusowa-restrukturyzacja/>